

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 10 Issue 1, p. 125-145, February 2018

DOI Number: 10.9737/hist.2018.574

Bayram Fehmi Bey / Bajo Topulli (1867-1930): Öğretmenlikten Çeteciliğe Çetecilikten Kaymakamlığa Bir Arnavut Milliyetçisinin Sıra Dışı Hayat Öyküsü

*Bayram Fehmi Bey/Bajo Topulli (1867-1930): From Teaching to Banditry, From
Banditry to District Governorate, the Extraordinary Life Story of an Albanian
Nationalist*

Yrd. Doç. Dr. Said OLGUN

(ORCID: 0000-0002-9171-2788)

Siirt Üniversitesi - Siirt

HISTORY
STUDIES

Volume 10
Issue 1
February
2018

Öz: Bu çalışmada Arnavutlar arasında Bajo Topulli adıyla anılan Bayram Fehmi'nin öğretmenlikten çeteciliğe, çetecilikten kaymakamlığa uzanan yaşam öyküsü hakkında bilgiler verilmiştir. Altmış üç yıllık hayatının çok az bir kısmını Arnavutluk coğrafyasında geçiren Bayram Fehmi, II. Meşrutiyetin ilanından önce yapmış olduğu faaliyetlerle Arnavut milliyetçileri arasında önemli bir yer edinmiştir. Manastır İdadisinde görev yaptığı esnada milliyetçi düşüncelerle kurduğu komite ve bu komiteye bağlı olarak faaliyet gösteren çete, Arnavut milliyetçiliği için oldukça önemli bir yere sahiptir. Öğretmenlikten ayrılarak kurduğu çeteye Arnavut milliyetçiliği için bir yandan silahlı eylemlerin içerisinde yer alırken bir yandan da Arnavutlar arasında milli duyguların uyanmasını sağlamak için propaganda faaliyetleri yürütmüştür. Meşrutiyetin ilanından sonra tekrar öğretmenliğe dönen Bayram Fehmi, bir müddet sonra mutasarrıf olarak atanmış ve bu görevi 1922 yılına kadar TBMM hükümetlerine bağlı olarak devam etmiştir. 1925 yılında Arnavutluk'a dönen Bayram Fehmi, memleketi Ergiri'de belediye başkanlığı görevinde bulunmuş ve 1930 yılında vefat etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bayram Fehmi, Bajo Topulli, Çerçis Topulli, Çete, Arnavut Milliyetçiliği

Abstract: This study provides information about the life story of Bayram Fehmi Bey -referred to as Bajo Topulli by Albanians- ranging from being a teacher to becoming a bandit and from being a bandit to becoming a district governorate. Bayram Fehmi, who spent a small part of his 63 years lifetime in Albanian geography, gained important status amongst the Albanian nationalists due to the activities he performed before the declaration of the second Constitutional Monarchy. The committee and the band in service with the committee which he founded with nationalist thoughts while he was serving in the Monastir High School, holds great importance in the Albanian Nationalism. While making armed protests with the band he formed for the Albanian nationalism by quitting his job as a teacher, he also made propagandas to awaken the national feelings amongst Albanians. Soon after returning to being a teacher after the declaration of the second Constitutional Monarchy, Bayram Fehmi was appointed as a District Governorate after a while and maintained his duty under the authority of Turkish Grand National Assembly until 1922. Bayram Fehmi returned to Albania in 1925 and served as the mayor of his hometown Argyrokastrë and died in 1930.

Keywords: Bayram Fehmi, Bajo Topulli, Çerçis Topulli, Band, Albanian Nationalism

Ailesi ve Eğitimi:

Ziraat Bankası Meclis-i İdare üyesi ve aşar mültezimlerinden Topullizade Agus Ağa'nın oğlu olan Bayram Fehmi, 1867 yılında Yanya Vilayetine bağlı Ergiri Sancağında doğmuştur.

İlköğrenimini Ergiri’de tamamlayan Bayram Fehmi, bundan sonraki eğitimine İstanbul’da devam etmiş ve 28 Haziran 1888’de orta dereceyle Gülhâne Rüşdiye-i Askeriyesinden mezun olmuş ve Dersaadet Mülkiye-i İdadisine kayıt yaptırmıştır. Bayram Fehmi, Dersaadet Mülkiye-i İdadisinde üçüncü sınıfa kadar okumuş ve 1891 yılında yapılan sınavla Dârülmuallimîn-i Âlinin Fünun kısmına geçmiştir. Bayram Fehmi, üç yıllık eğitimin sonunda “âla” dereceyle 21 Nisan 1894 tarihinde Dârülmuallimînden mezun olmuştur. Anadili Arnavutça olan Bayram Fehmi, aldığı eğitime bağlı olarak Türkçenin yanı sıra Arapça, Farsça ve Fransızca da öğrenmiştir¹.

Bayram Fehmi, İstanbul’daki öğrenciliği esnasında Arnavut milliyetçisi kesimlerle temasta bulunmaya başlamıştır. Özellikle Arnavut milliyetçiliğinin önemli yazarlarından Jani Vreto ile görüşmüş ve Vreto bu genç Arnavut’a kaleme aldığı Arnavutça bir kitap hediye etmiştir. İstanbul’daki farklı kesimlerden Arnavut öğrenciler arasında “iyi bir Arnavut” veya Rumlara satılmış bir “hain” olarak nitelendirilen Jani Vreto’nun Arnavutça kitabını okumak Bayram Fehmi üzerinde, o gün için, hiçbir etki bırakmamıştır. Çünkü Arnavutça ile hayatını kazanması çok mümkün değilken Türkçe ile devlet memuru; Rumca ile de bir tüccar veya sarrafın yanında kâtip olma imkânı vardı².

Oldukça kalabalık bir aileye sahip olan Bayram Fehmi’nin Kaplan, Şafi, Banoş, Çerçis, Kahraman, İshak, Yahya, Yunus ve Süleyman isimlerinde dokuz erkek ve isimlerini tespit edemediğimiz iki kız kardeşiyle birlikte toplam on bir kardeşi vardı.

İlk Öğretmenlik Yılları: Trabzon, Erzurum ve Selanik İdadisindeki Görevleri

Bayram Fehmi, Dârülmuallimîn-i Âlinin Fünun kısmından mezun olduktan kısa bir müddet sonra 31 Mayıs 1894’te ilk görev yeri olan Trabzon İdadisine atanmıştır³. 27 Haziran 1894’te Trabzon İdadisinde kimya, usul-i defterî ve mevâlid derslerini okutmak üzere göreve başlamış ve zaman içerisinde bu derslerin yanı sıra ilm-i heyet ve müsellelat gibi dersleri de okutmuştur⁴.

Bayram Fehmi’nin memuriyet hayatında karşılaştığı ilk güçlük maaşını tam olarak alamaması olmuştur. 29 Ağustos 1894 tarihinde Trabzon Maarif Müdüriyetine verdiği dilekçesinde okulda beşinci ve yedinci sınıflar olmadığı için iki yüz elli kuruş maaşlı usul-i defteri, üç yüz kuruş maaşlı mevâlid derslerine giremediğini bu yüzden de maaşının beş yüz elli kuruş eksik ödendiğini belirterek maaşının “*lütfe ve merhameten*” tam olarak ödenmesini istemiştir. Bayram Fehmi’nin dilekçesinde dikkat çektiği husus, maaşının tamam olarak ödenmemesinin nedeni olarak gösterilen derse girmeme gerekçesini doğru bulmaması olmuştur. Bayram Fehmi, bir memurun muvazzaif addolunması için memuriyete başlamasının ve vazifeye hazır olmasının yeterli olacağını; iş yapmasının veya yapmamasının belirlenen maaşın ödenmesiyle bir ilgisi olmadığını ifade etmiş ve Maarif Nezareti Meclis-i Kebirinin de bu yönde bazı kararlarının olduğunu belirtmiştir. Bayram Fehmi, her ay sekiz yüz elli kuruş maaş alacağını düşünerek geldiği Trabzon’da üç yüz kuruşla iâşesini temine çalışmış ve o dönemdeki birçok öğretmenin karşılaştığı bu problemten dolayı büyük bir mağduriyet yaşamıştır. Bayram Fehmi’nin yaşadığı mağduriyeti göz ardı etmeyen Trabzon Maarif Müdüriyeti konuyu aynı gün Maarif Nezaretine sevk etmiştir. Maarif Nezareti Meclisince 15 Eylül 1894’te Trabzon Maarif Müdürlüğüne gönderilen cevapta “*muallimlerin tedris*

¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Dâhiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri (DH. SAİD.d)*, 177/271, Hicri (H.) 29.12.1283 (4 Mayıs 1867).

² Nathalie Clayer, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri Avrupa’da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*, Çev.: Ali Berktaş, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, Haziran 2013, s. 247-248.

³ BOA, *Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT)*, 689/69, H. 08.12.1320 (8 Mart 1903).

⁴ BOA, *DH.SAİD.d*, 177/271, H. 29.12.1283 (4 Mayıs 1867).

etmedikleri derslerin maaşını talep ve iddia” gibi bir hakka sahip olmadığı belirtilerek Bayram Fehmi’nin talebinin uygun olmadığı ifade edilmiştir⁵. Bununla beraber 27 Eylül 1894’te Bayram Fehmi’nin mağduriyetini bir nebze de olsa telafi etmek için yapılan düzenleme ile eğitim kalitesini artırmak adına okulda görev yapan İbrahim Halil’in okuttuğu müsellesat ve kozmografya dersleri Bayram Fehmi’ye, onun okuttuğu kimya dersi de İbrahim Halil’e verilmiş ve bu düzenleme Maarif Nezareti tarafından 19 Aralık 1894 tarihinde uygun bulunmuştur⁶.

Yaklaşık on ay kadar Trabzon’da görev yapan Bayram Fehmi, 12 Ocak 1895’te Samsun İdadisinde hendese, tarih, lisan-ı Osmanî, inşa ve kitabet derslerini okutmakla görevlendirilmiştir. Ancak kısa bir müddet sonra 13 Nisan 1895’te okula uyum sağlayamaması üzerine buradaki görevinden ayrılmıştır⁷.

5 Eylül 1895’te Maarif Nezaretince Erzurum İdadisi coğrafya muallimliği ile muavin-i salisliğine atanan Bayram Fehmi, Erzurum’a giderek 23 Eylül 1895’te görevine başlamıştır⁸. Erzurum Maarif Müdürlüğü, Maarif Nezareti’ne gönderdiği bir yazıyla Erzurum İdadisinde yirmi altı leylî (yatılı) elli nehari (gündüzcü) öğrencinin bulunduğunu, bu nedenle üçüncü bir müdür yardımcısına gerek olmadığını belirtmiştir. Maarif Nezareti, 18 Nisan 1896’da öğrenci azlığı nedeniyle idadideki muavin-i salisliği lağvetmiş ve böylece Bayram Fehmi’nin idarecilik görevi de sona ermiştir. Nezaret tarafından alınan bu karar üzerine 12 Temmuz 1896’da Bayram Fehmi müdür yardımcılığı görevinden resmen ayrılırken ertesi gün hali hazırda okuttuğu coğrafya dersine ek olarak kozmografya, müsellesat, malumat-ı fenniye ve usul-i defterî derslerini okutmaya başlamış⁹; zaman içerisinde Fransızca, cerr-i eskal, mevalid ve hıfz-ı sıhha derslerini de okutmakla görevlendirilmiştir¹⁰.

Erzurum’un havasına bir türlü alışamayan Bayram Fehmi, 1898 yılının Ağustos ayında durumunu doktor raporuyla da belgeledikten sonra Erzurum Maarif Müdürlüğüne verdiği bir dilekçeyle Mamuratülaziz veya Diyarbakır’a naklen tayinini istemiştir. Maarif Nezareti Meclisi tarafından Diyarbakır’a atanmasına 13 Eylül 1898 tarihli bir mazbata ile karar verilmişse de idarî bir takım aksaklıklardan dolayı bu tayin işlemi gerçekleşmemiş ve Erzurum’daki görevine bir müddet daha devam etmek zorunda kalmıştır¹¹.

Bayram Fehmi, içki içtiği iddiası üzerine Erzurum Valiliğinin yazısıyla 4 Şubat 1900’de Erzurum İdadisindeki görevinden azledilmiştir¹². Yaklaşık yedi aylık bir aradan sonra, 22 Eylül 1900’de Selanik İdadisine kimya, coğrafya ve kozmografya öğretmeni ve aynı zamanda muavin-i salis olarak atanmıştır. 29 Ağustos 1901’de muavin-i saniliğe atanan Bayram Fehmi, 7 Mayıs 1902’de muavin-i evvelliğe terfi etmiş, bir yandan da cebir, hesap ve müsellesat gibi

⁵ BOA, MF.MKT, 231/50, H. 08.04.1312 (9 Ekim 1894).

⁶ BOA, MF.MKT, 240/20, H. 20.06.1312 (19 Aralık 1894).

⁷ BOA, DH.SAİD.d, 177/271, H. 29.12.1283 (4 Mayıs 1867). Arşivde tespit ettiğimiz belgelerde Trabzon İdadisinde görevini sürdüren Bayram Fehmi’nin 13 Nisan 1895 tarihinde içeriği belli olmayan bir şikâyet üzerine Maarif Nezareti tarafından okulun müdür birinci yardımcısı Mazhar Efendi ile birlikte görevlerinden azledildiği bilgisi yer almaktadır. BOA, MF.MKT, 168/56, H. 28.10.1312 (24 Nisan 1895).

⁸ BOA, MF.MKT, 281/7, H. 15.03.1313 (5 Eylül 1895).

⁹ BOA, MF.MKT, 322/35, H. 13.01.1314 (24 Haziran 1896).

¹⁰ BOA, DH.SAİD.d, 177/271, H. 29.12.1283 (4 Mayıs 1867). BOA, MF.MKT, 322/35, H. 13.01.1314 (24 Haziran 1896).

¹¹ BOA, MF.MKT, 398/38, H. 16.01.1316 (6 Haziran 1898). BOA, MF.MKT, 422/43, H. 24.06.1316 (9 Kasım 1898).

¹² BOA, DH.SAİD.d, 177/271, H. 29.12.1283 (4 Mayıs 1867). BOA, MF.MKT, 528/40, H. 11.06.1318 (6 Ekim 1900). BOA, MF.MKT, 531/67, H. 29.06.1318 (24 Ekim 1900). BOA, MF.MKT., 625/36, H. 28.01.1320 (7 Mayıs 1902).

dersleri okutmuştur¹³. Selanik İdadisindeki görevi esnasında Türk Edebiyatının önemli simalarından Yahya Kemal'e öğretmenlik yaptığı gibi, İttihat ve Terakki'nin Katib-i Umumisi Midhat Şükrü Beyle de mesai arkadaşlığı yapmıştır. Yahya Kemal'in ifadesine göre idadideki diğer öğretmenler gibi Bayram Fehmi de onun üzerinde bir iz bırakamamıştır¹⁴.

Erzurum'da bulunduğu dönemde tanıştığı Bible Society'nin yerel temsilcileriyle kurduğu ilişkiden sonra Arnavutçu bir kimliğe bürünmeye başlayan Bayram Fehmi, Ermeni asıllı bir misyoner vasıtasıyla Arnavut Protestanlardan ve Arnavut milliyetçiliğinin önemli isimlerinden şair ve yazar Naim Fraşeri'nin eserlerinden haberdar olmaya başlamıştır. Bunun sonucunda da Selanik'e giderken uğradığı İstanbul'da Naim Fraşeri ile tanışmış ve onun tavsiyeleriyle Selanik'te Leskovikli Mehmet Rauf aracılığıyla Arnavut milliyetçisi çevrelere dâhil olmuştur¹⁵.

Selanik İdadisinde muavin-i evvel olarak görev yapan Bayram Fehmi, Dârümuallimîn-i Âlinin ilk mezunlarından olmasına rağmen sınıf arkadaşlarının ve hatta kendisinden iki üç sene sonra mezun olanların birçoğunun müdürlüğe terfi ettirilirken kendisinin hala muavin-i evvelikte istihdam edilmesinden oldukça rahatsızdır. Bu rahatsızlığını 3 Şubat 1903'te Selanik Maarif Müdürlüğüne yazdığı dilekçesinde dile getirirken Dârümuallimîn nizamnamesine göre Âli şubesinde mezun olanların beş sene çalıştıktan sonra Maarif Nezaretince her türlü memuriyete atanmaya hakları bulunduğunu ve bunun birçok örneğinin olduğunu belirterek münasip bir okulun müdürlüğüne atanarak terfi ettirilmesi talebinde bulunmuştur. Maarif Nezaretince değerlendirilen Bayram Fehmi'nin talebi, kendisinden daha kıdemli muavinlerin bulunduğu gerekçesiyle reddedilmiş ve sırası geldiğinde terfi ettirileceği ifade edilmiştir¹⁶. İşin arkasını bırakmayan Bayram Fehmi, 26 Mart 1905 tarihli dilekçesini bu kez doğrudan Maarif Nezaretine göndererek Ergiri'de açılacak olan idadiye müdür olarak atanmasını talep etmiştir. Bir önceki dilekçesine verilen cevapta ondan daha kıdemli muavinlerin bulunduğu belirtilirken bu kez muavinler arasında en kıdemlinin o olduğu ancak Ergiri'de bir idadinin açılacağıyla ilgili bir bilgiye sahip olmadıkları ve açılacak bir müdürlüğe terfi ettirileceği ifade edilmiştir¹⁷.

Manastır İdadisine Atanması ve Firarı

Selanik İdadisi muavin-i evveli Bayram Fehmi, Manastır İdadisi muavin-i evveli Müştak Lütfi ile yaptıkları becayişle 15 Mayıs 1905 tarihinde Manastır İdadisine kozmografya, hesap, cebir ve müsellelat öğretmeni ve muavin-i evvel olarak atanmıştır¹⁸.

Bölgenin önemli okullarından biri olan Manastır İdadisine muavin-i evvel olarak atanan Bayram Fehmi, Arnavut milliyetçiliğine yönelik faaliyetlerine hız vermiştir. Bayram Fehmi, Selanik İdadisindeki görevi esnasında, yasaklanmış olmasına rağmen, Arnavutça süreli yayınları ve kitapları odasında bulundurup okurken; Manastır İdadisinde ise Arnavut öğrencilerle toplantılar yaparak Arnavut milliyetçisi yazarların eserlerinden bahsedip onlara bu eserleri okumaları telkininde bulunmaktan geri durmamıştır¹⁹.

¹³ BOA, DH.SAİD.d, 177/271, H. 29.12.1283 (4 Mayıs 1867). BOA, MF.MKT, 528/40, H. 11.06.1318 (6 Ekim 1900). BOA, MF.MKT, 531/67, H. 29.06.1318 (24 Ekim 1900). BOA, MF.MKT., 625/36, H. 28.01.1320 (7 Mayıs 1902).

¹⁴ Yahya Kemal Beyatlı, *Çocukluğum, Gençliğim, Siyâsi ve Edebî Hâtıralarım*, 7. Baskı, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul, 2015, s. 99.

¹⁵ Clayer, *age*, s. 248, 403.

¹⁶ BOA, MF.MKT, 689/69, H. 08.12.1320 (8 Mart 1903).

¹⁷ BOA, MF.MKT, 847/38, H. 11.02.1323 (17 Nisan 1905).

¹⁸ BOA, DH.SAİD.d, 177/271, H. 29.12.1283 (4 Mayıs 1867). BOA, MF.MKT, 855/6, H. 10.03.1323 (15 Mayıs 1905). BOA, MF.MKT, 883/52, H. 20.07.1323 (20 Eylül 1905).

¹⁹ Clayer, *age*, s. 276.

Manastır'a gelişinden itibaren Arnavutçu kesimlerle daha yakından irtibat kuran Bayram Fehmi, 1905 yılının Kasım ayında Albay Halid Bey, Fehim Bey Zavalani, Seyfeddin Vllamasi ve Gjergj Qiriazı (George Kyrias) ile bir araya gelerek Arnavutların taleplerinin ve menfaatlerinin savunulması için eylemlerde bulunulmasına karar vermiş ve bir komitenin kuruluşunu gerçekleştirmişlerdir²⁰.

"Arnavutluk'un Özgürlüğü İçin Arnavutların Komitesi" adıyla kurulan bu komite, Arnavutçanın idarî işlerde ve okullarda kullanılmak üzere resmî dil olarak tanınması, Arnavutluk coğrafyasında Arnavut memurların istihdam edilmesi, Rumeli vilayetlerinin Arnavutlardan oluşan askerî birlikler tarafından korunması gibi taleplerde bulunmuştur. Nizamnamelerinde ise amaçlarını "Arnavutluk'un yeniden canlandırılması", "Arnavutluk'u kuşatan tehlikeye karşı mücadele etmek" ve "bir ulusun medeniyeti için ilk araç dil olduğuna göre her yoldaşın görevi, başkalarının zihinlerinin aydınlanmasına ve vatana karşı daha büyük sevgi duymalarına yardım etmek" şeklinde ifade etmişlerdir²¹.

Bayram Fehmi tarafından kurulan ve ilk Arnavut komitesi olarak nitelendirilen bu oluşumun amaçlarından biri bütün Arnavutluk coğrafyasını kapsayan silahlı bir ayaklanma için hazırlık yapmak olmuştur. Komite üyelerinden Fehim Bey Zavalani, komitenin kuruluşunu "Kalem ve sözlü propaganda ile hiçbir fayda ve istenen netice elde edemeyeceğimizi anlamıştık ve kamuoyunu silahlı bir ayaklanma düşüncesine alıştırmaya başlamıştık." şeklinde ifade etmiştir²². Komitenin amacı, Arnavut siyasî hareketini organize etmek ve Osmanlı yönetimine karşı çeteleri kullanarak mücadele etmek olarak belirlenmiştir. Komitenin tüzüğüne göre her üye, dört yeni üyeyi teşkilata kazandırmayı taahhüt ettiği gibi komitenin toplantılarına katılmak, aidat ödemek ve komitenin tüm emirlerini kayıtsız şartsız yerine getirmek zorundaydı ve bunları yerine getireceğine dair yemin ediyordu²³.

Arnavut Komitesi, Makedonya'daki politik gelişmelere bağlı olarak, ilk yıllarında Hıristiyan devrimci örgütlerle işbirliği yaparak karışıklıkların artmasında rol oynarken daha sonra Jön Türk hareketi ile işbirliği yapmış ve II. Meşrutiyet'in ilanında etkili olmuştur²⁴.

"Manastır Komitesi" adıyla da anılan Arnavut Komitesi, Melsan Tekkesi şeyhi Baba Hüseyin'in himayesinde oluşmuş ve çoğu zaman toplantılarını bu tekkede yapmıştır. Yapılan toplantılar neticesinde komite üyeleri, Arnavutluk'un bağımsızlığı için köylüleri kışkırtmaya ve Osmanlı hükümetine karşı ilk silahlı çeteyi kurmaya karar vermişlerdir. Bu kararın alınmasından sonra Melsan Tekkesinde toplanan Arnavut milliyetçilerinin ilk milliyetçi Arnavut çetesini nasıl kurdukları ve çetenin ilk faaliyetlerinin neler olduğu hakkında Bayram Fehmi ile birlikte firar eden öğrencisi Selim Pojani şu bilgileri vermiştir:

"O gün, tekkenin meydanında hepsinin ve ulusçu fikirleri olan bütün dervişlerin katıldığı bir toplantı yapıldı. Açılışı ateşli bir vatan sevgisi söyleyi veren Baba Hüseyin yaptı. Ondan sonra Bajo [Topulli] söz aldı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun artık bir harabe olduğunu söyledi ve bu sebeple vatanın özgürlüğü için silâha davranıp kendimize gelmemiz gerektiğine bizi inandırdı.

²⁰ Age, s. 440-441.

²¹ Age, s. 442.

²² Peter Bartl, *Milli Bağımsızlık Hareketleri Esnasında Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, Çev.: Ali Taner, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 258.

²³ Stavro Skendi, *The Albanian National Awakening 1878-1912*, Princeton University Press, Princeton, 1967, s. 207-208.

²⁴ Gül Tokay, *Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)*, Alfa Yay., İstanbul, Ocak 1996, s. 71.

Çete kuruldu... Tekkede bir hafta kadar kaldık sonra Kolonya'ya hareket ettik. Çetemizin başlıca görevi propaganda ve köylü kütlelerini kışkırtmaktı. Grigor Cilka'nın bize verdiği elifba ve kitapları da dağıtıyorduk. Çete Kolonya, Gora ve Korça (Görice) ovasında eylem yapıyordu.”²⁵

En son 15 Mart 1906 Perşembe gecesi görülen Bayram Fehmi, birden bire ortadan kaybolmuştur. Birkaç gün boyunca ortalıkta görünmemesi ve okula gitmemesi ilk etapta çok da şüphe çekmemiştir. Okul idaresi, kalbinden rahatsız olduğunu bildikleri Bayram Fehmi'nin hastalığı nedeniyle okula gelemediğini düşünerek durumu Maarif Müdürlüğüne bildirmemiştir. Ancak aradan iki gün geçtiği halde hiç bir şekilde haber alınamaması rahatsızlığı nedeniyle bir yerde vefat etmiş veya firar etmiş olabileceği ihtimallerini akıllara getirmiştir. Ölü veya diri bir türlü bulunamaması firar etme ihtimalini daha güçlü hale getirmiştir²⁶.

Bayram Fehmi'nin bulunabilmesi için Manastır Valiliğince yapılan bir takım yazışmalardan bir neticeye ulaşılamadığı gibi görev yaptığı Manastır İdadisinin altıncı sınıf öğrencilerinden Priştineli Selim ile Görice'li Kamil'in de 31 Mart 1906 tarihinden beri kayboldukları ortaya çıkmıştır²⁷. Nihayet yapılan tahkikat neticesinde Bayram Fehmi ile öğrencileri Selim ve Kamil'in yanı sıra Manastır'daki Avcı Taburu çavuşlarından ve jandarmadan iki Arnavut'un silahlı olarak Kolonya ve Yanya taraflarında kurulmakta olan bir Arnavut komitesine katılmak için firar ettikleri anlaşılmıştır²⁸.

Aramalar esnasında Bayram Fehmi ve beraberindekilerin Yanya'da olup olmadıklarının araştırılması Yanya Valiliğinden talep edilmiştir. Yanya Valisi Seyfullah, 9 Nisan 1906'da Babıali'ye göndermiş olduğu cevabî yazıda bir yandan başında bulunduğu vilayette bir Arnavut komitesinin kurulmasının mümkün olmadığını bir yandan da Bayram Fehmi'nin Yanya'da durmayarak Yunanistan'a gideceği ve orada da emsallerinin olduğu gibi başarılı olamayacağını, kendinden oldukça emin bir şekilde, şu ifadelerle dile getirmiştir:

“Bu havalide Arnavut kavminin atebe-i ulya-yı hazret-i hilafetpenahiyeye rabıta-i ubudiyet ve sadakatlerini ihlal edecek hiçbir hal ve hareketleri görülmediği gibi komite teşkil etmekte olduklarının da asıl ve esası yoktur. Merhum Bayram Fehmi ile rüfekasının maneviyat-ı mefsedetlerini bu havalide icraya meydan bulamayacakları ve emsali veçhile Yunanistan'a azimle Korfu'da ve civarında toplanarak kahvehaneleri dolaşmaktan başka bir şeye muktedir olamayıp bunun da bilahare gittikleri için mucib-i nedamet ve felaket olacağı tecarib-i adide ile malum olduğu maruzdur.”²⁹

Tüm aramalara rağmen nerede olduğu bir türlü bulunamayan Bayram Fehmi, 12 Temmuz 1906 tarihinde Rumeli Müfettişliğine bir mektup göndererek firar etmesinin sebebini ve Arnavutların taleplerinin neler olduğunu açıklamıştır. Bayram Fehmi, söz konusu mektubuna “*kavm-i sadık*” olarak nitelendirdiği Arnavutların dört beş yüz yıldır Osmanlı Devleti'ne bağlı olduklarını, onun uğrunda “*feda-yı can eylemeyi kendilerine şeref addetmiş*” olduklarını ve bunun da herkesçe bilindiğini ifade ederek başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin en büyük düşmanları olarak nitelendirilen Rumlar, Bulgarlar ve Sırlar, devletin yıkılışı için çalışırken açmış oldukları kilise ve mektepler vasıtasıyla Arnavutları da yanlarına çekmeye

²⁵ Nathalie Clayer, “Bektaşılık ve Arnavut Ulusçuluğu”, Çev.: Orhan Koloğlu, *Toplumsal Tarih*, C. 1, S. 2, Şubat 1994, s. 60.

²⁶ BOA, Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı (TFR.IMN), 88/8705, H. 21.01.1324 (17 Mart 1906).

²⁷ BOA, Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH.ŞFR), 361/148, H. 8.02.1324 (3 Nisan 1906). BOA, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT), 1067/1, H. 14.02.1324 (9 Nisan 1906). BOA, Zabtiye Nezareti (ZB), 589/99, H. 26.02.1324 (21 Nisan 1906).

²⁸ BOA, DH.ŞFR, 362/20, H. 12.02.1324 (15 Nisan 1906).

²⁹ BOA, Babıali Evrak Odası (BEO), 2803/210223, H. 18.02.1324 (13 Nisan 1906).

çalışmışlardır. Hatta “*hissiyat-ı millileri mahvolan*” bazı Arnavutlar, devlete olan sadakatlerini kaybetmişlerdir. Bayram Fehmi’ye göre bunun önüne geçmenin yegâne çaresi, onlara Arnavut olduklarını ve Osmanlı Devleti’ne bağlı kalarak yaşayabileceklerini, aksi takdirde mahvolacaklarını anlatarak “*hissiyat-ı milliyelerini*” uyandırmaktır. Bu uyanma ve uyandırma ise bir dereceye kadar eğitimin yaygınlaştırılmasıyla mümkün olabilecektir. Bayram Fehmi, II. Abdülhamid döneminde çok sayıda okul açıldığını belirtse de bunun yeterli olmadığını ifade etmekten geri durmamıştır. Ona göre halkın anlamadığı bir dille ilerlemesi mümkün değildir. Arnavutların kendi dillerinde eğitim yapmak amacıyla olduklarını belirterek böylece millî kimliğinden haberdar olan Hristiyan ve Müslüman Arnavutların “*zat-ı akdes-i şahaneye*” olan bağlılık ve sadakatlerinin daha da kuvvetleneceğini dile getirmiştir. Bayram Fehmi, o zamana kadar Osmanlı Devleti’nin Arnavutça eğitim yapılmasını yasaklamasının arkasındaki sebebi, Yunanistan’ın takip ettiği politikaya ve bazı hain bürokratların “*para kuvvetiyle elde edilmiş*” olmasına bağlamıştır. Mektupta “*memuriyeti terk etmekten maksadının bir fikr-i hıyanet*” olmadığını, Devlet-i Aliyye’nin dolayısıyla Arnavutların düşmanı olan Yunan, Bulgar ve Sırp komitelerinin faaliyetlerini engellemek ve bu düşmanlara karşı “*en müesser bir silah olan lisan-ı millinin*” mekteplerde tahsiline izin verilmesini istemek olduğunu ifade etmiştir. Bayram Fehmi, “*makam-ı hilafete olan sadakatlerinden*” dönecek olurlarsa çevrelerindeki devletler tarafından yok edileceklerini idrak edemeyecek kadar “*saf dil*”; yabancı devletlerin kötü hevesli fikirlerine kapılacak ve hakikati göremeyecek kadar da “*ebleh*” olmadıklarını ifade etmiştir³⁰. Görüldüğü üzere Bayram Fehmi, amacının Arnavutçanın okullarda eğitim dili olmasını sağlamak ve böylece Arnavutların Rum, Bulgar ve Sırp unsurlar arasında yok olmasını engelleyip, Osmanlı Devleti bünyesinde millî kimliklerini koruyarak varlıklarını sürdürmelerini temin etmek olduğunu ifade etmiştir.

Rumeli Müfettişliğinden, Bayram Fehmi’nin bu mektubuna yazılı veya sözlü hiçbir şekilde cevap verilmemiştir. Müfettişlik, Bayram Fehmi’nin yapmış olduğu çalışmaların halk nazarında yeterince ilgi görmediği şeklinde bilgilere ulaşılması üzerine onun daha fazla ilerlemesini engellemek ve faaliyetlerini sonlandırmasını sağlamak için girişimlerde bulunmuştur. Aracılar vasıtasıyla pişman olur, padişahın af ve merhametine sığınırsa uygun bir yerde münasip bir göreve tekrar tayin edilebileceği yönünde haberler ulaştırılarak firarına son vermesi telkininde bulunulmuştur³¹.

1906 yılının Eylül ayına gelindiğinde Bayram Fehmi ile birlikte firar eden öğrencileri Selim ve Kamil, Görice Mutasarrıflığına teslim olarak firarlarına son vermişlerdir. Okuldan firar etmeleri ve uzun süre saklanmalarının dışında başka bir kabahatleri bulunmadığı için her ikisi de ailelerine teslim edilmişlerdir³².

Rumeli Müfettişliği, Bayram Fehmi’nin ortadan kaybolduktan sonra Sofya’ya gittiği ve burada Şahin Kolonya’ya katıldığı yönünde bir takım bilgiler gelmesi üzerine Bulgaristan Komiserliğinden konuyla ilgili tahkikat yapılması talebinde bulunmuştur. Ancak yapılan tahkikat neticesinde ne Bayram Fehmi’nin Sofya’ya gittiğine ne de Şahin Kolonya’nın yanına yeni birinin geldiğine dair bir bilgiye ulaşılmıştır³³. Bulgaristan’dan “*Bayram Fehmi ve Rüfekası*” imzasıyla Sadarete gönderilen tehditkâr bir telgraf, 1906 yılının Kasım ayında Bayram Fehmi’nin Sofya’da olabileceğini akıllara getirmiştir. Tekrar yapılan tahkikat

³⁰ BOA, Rumeli Müfettişliği Sadâret ve Başkitâbet Evrakı (TFR.I.A), 31/3019, H. 10.06.1324 (1 Ağustos 1906).

³¹ BOA, TFR.I.A, 31/3019, H. 10.06.1324 (1 Ağustos 1906).

³² BOA, BEO, 2800/209985, H. 14.02.1324 (9 Nisan 1906).

³³ BOA, Sadaret Eyâlât-ı Mümtâze Kalemî Bulgaristan Evrakı (A.MTZ.(04)), 141/21, H. 05.03.1324 (29 Nisan 1906). BOA, Hariciye Nezareti Paris Sefareti Belgeleri (HR.SFR.04), 233/58, M. 25.04.1906.

neticesinde Bayram Fehmi'nin Sofya'da bulunduğu dair bir emareye rastlanmadığı gibi telgrafın Şahin Kolonya tarafından çekilmiş olabileceği ihtimali üzerinde durulmuştur³⁴.

Görice Rum Metropoliti Photios Kalpidis'in Öldürülmesi

Firar ettiği tarihten Metropolit Photios'un öldürülmesine değin nerede gizlendiği ve maksadının ne olduğu tam olarak bilinmeyen Bayram Fehmi, 1906 yazını ve sonbaharını Permedi, Leskovik, Kolonya, Görice ve Devoll civarında geçirmiştir. Yanya Vilayetinde yaşayan Arnavut Lap ve Çam kabilelerinden topladığı grupla Eylül ayının ortalarına doğru Görice taraflarına gitmiş ve burada Peşniçe köyünden Ruşen Beyzade Feyzi ve avenesiyle birleşerek on üçü Ulah olmak üzere toplam otuz yedi kişilik bir çete oluşturmuştur. Çete, Görice ve Kolonya kazalarının köylerinde dolaşarak, dağıttıkları tehditkâr broşürlerle, halktan para talebinde bulunmaya başlamıştır. Bayram Fehmi ve çetesinin bu faaliyetlerinin tespiti üzerine saklanmalarına fırsat vermeden kısa sürede yakalanmaları için Kolonya'da bulunan askerî müfreze görevlendirilmiştir³⁵.

Görice Rum Metropoliti Photios, sık sık bölge köylerini dolaşarak Hristiyan Ulah ve Arnavutları Rumlaştırmaya yönelik faaliyetlerde bulunmuş ve buna bağlı olarak Görice'de Rumlar ile diğer etnik gruplar arasında çatışmalar yaşanmıştır. Metropolit Photios'un bu seyahatleri bazı olayların çıkmasına sebep olduğu gibi öldürülmesi de bu seyahatlerinin birinde meydana gelmiştir³⁶.

Metropolit Photios, 25 Haziran 1906'da Plase köyü papazının Patrikhane tarafından aforoz edildiğini halka ilan etmek ve telkinlerde bulunmak için Görice'den Plase'ye doğru yola çıkmıştır. Bu Ulah köyünün sakinlerinden oluşan kalabalık bir kitle, köyün girişinde karşıladıkları Metropolite köye girmesine izin vermeyeceklerini söyleyip geri dönmesini istemişlerdir. Ancak metropolit, kendisini öldürseler dahi köye gireceğini ifade ederek yoluna devam etmiştir. Bunun üzerine çıkan arbedede metropolit ve yanındaki adamı, atılan taşlar nedeniyle, yaralanmış ve köye giremeyerek Görice'ye dönmek zorunda kalmışlardır. Görice'ye dönen metropolit, kilise çanlarını şiddetli ve sürekli bir şekilde çaldırarak Rum cemaatini kiliseye toplamış ve yaptığı hararetli konuşmayla Rumları Ulahlara karşı kıskırtmıştır. Metropolitin tahriklerine kapılan Rumlar, Ulahlara ait dükkânlara, evlere ve okullara saldırmış; bazı darp ve yaralama olayları yaşanmıştır. Olaylar, yerel hükümet tarafından alınan tedbirlerle sona ermişse de ilerleyen günlerde metropolitin ve Rumların Ulahlar üzerindeki baskıları devam etmiştir. Papazlar aracılığıyla tehdit edilen Ulahlar, metropolithaneye giderek kendilerini Rum olarak yazdırmaya teşvik edilmişlerdir. Kendisini Rum olarak yazdıranlara metropolitlik tarafından düzenlenen bir belge verilerek sokakta serbestçe dolaşmaları ve esnaftan rahatça alışveriş yapmaları sağlanmış; buna karşı çıkan ve direnenler ise aileleriyle birlikte mahvedilmekle ve esnafla alışverişlerinin engellenerek temel ihtiyaçlarını dahi tedarik edemez duruma getirilmekle tehdit edilmişlerdir³⁷.

Yaşanan bu tarz olaylar üzerine güvenliği için köylerde dolaşmaması hususunda defalarca uyarılmış olmasına rağmen Metropolit Photios, 22 Eylül 1906 günü kimseye bilgi vermeksizin Papaz Josef, hizmetçileri ve bir jandarma neferiyle Görice'den Bradoviçe köyüne doğru yola çıkmıştır. Yol üzerinde köy bekçisinin de katıldığı grup, Bradoviçe köyüne yirmi dakikalık bir

³⁴ BOA, A.MTZ.(04), 151/26, H. 25.10.1324 (12 Aralık 1906). BOA, HR.SFR.04, 243/2, M. 03.11.1907.

³⁵ BOA, DH.ŞFR, 370/96, H. 04.08.1324 (23 Eylül 1906). Bazı belgelerde Bayram Fehmi'nin çetesinin, başına topladığı 30 Ergiriliden oluştuğuna yönelik bilgilere yer verildiği görülmüştür. BOA, BEO, 2923/219225, H. 20.08.1324 (9 Ekim 1906).

³⁶ BOA, DH.MKT, 1102/37, H. 09.05.1324 (1 Temmuz 1906).

³⁷ BOA, DH.MKT, 1102/37, H. 09.05.1324 (1 Temmuz 1906).

mesafeye geldiklerinde ormanlık, dar ve dik yamaçların bulunduğu bir geçitte pusuya düşürülmüştür. Pusuya düşürülen metropolit öldürülürken yanındakiler sağ kurtulmuşlardır³⁸.

Olaydan bir gün sonra Sadaretten Manastır Valiliğine gönderilen bir yazıda Bayram Fehmi'nin firar ettikten sonra bir türlü bulunamaması ve amacının ne olduğunun tespit edilememesi hatta bir de otuz kişilik bir çete kurmasının hayret verici olduğu ifade edilmiş ve mevsimin kışa dönüyor olması nedeniyle dağda çok fazla barınamayacakları için şimdiden tedbirler alınması ve Ergiri'nin ileri gelenlerinden olan Görice Mutasarrıfının bu konuda özellikle uyarılması istenmiştir. Yazının sonunda çok dikkat çekici bir şekilde Rum Metropolitinin öldürülmesinde herhangi bir dahlinin bulunup bulunmadığının tespiti de istenmiştir³⁹. Yapılan tahkikat neticesinde Metropoliti Bayram Fehmi ve çetesinin öldürdüğü kısa süre içerisinde tespit edilmiştir. Bununla birlikte metropolit vekili ve kız kardeşi, cinayetin azmettiricisinin Görice Hristiyan Arnavut Vani Kosturi ve oğulları olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak müddeiumumi bu iddiayı tutuklanmaları için “*kanunen ve vicdanen*” yeterli bulmamıştır. Vani Kosturi ve oğullarının azmettirici oldukları iddiası tamamen dinî ve siyasî husumetten kaynaklanmaktaydı. Vani Kosturi ve oğullarının bölgede Metropolit aracılığıyla yürütülen Yunan propagandasına karşı gelmesi, Rum din adamlarının onlara karşı husumet beslemelerine sebebiyet vermiştir. Hatta öyle ki Vani Kosturi'nin oğullarından birinin nikâh ayinini Metropolit icra etmemiş, bunun üzerine aile nikâh töreni için Romanya'ya kadar gitmek zorunda kalmıştır⁴⁰.

Metropolitin öldürülmesinin arkasındaki en güçlü sebep izlediği Rumlaştırma politikası ve buna bağlı olarak Hristiyan Ulah ve Arnavutlar üzerindeki yoğun baskısı olarak görülmektedir. Bununla beraber Bayram Fehmi, Atina'da yayınlanan bazı gazetelerde Metropolitin Bulgarlar tarafından Ulahlara para karşılığında öldürtüldüğü yönünde çıkan haberlere cevap olarak Sofya'da Şahin Kolonya tarafından yayınlanan Drita isimli gazeteyle bir yazı göndermiştir. Gazetenin 15 Kasım 1906 tarihli nüshasında yayınlanan yazıda cinayeti, başında bulunduğu yarısı Müslüman yarısı Hristiyan 33 kişiden oluşan çetesiyile birlikte nasıl işlediklerini teferruatlı bir şekilde anlatmıştır. Bayram Fehmi, Metropolit Photios'u öldürmesinin sebebini Arnavut milletinin menfaatlerini savunmak ve 12 Şubat 1905'te öldürülen Papa Kristo Negovani'nin intikamını almak olarak ifade etmiştir⁴¹. Böylece Bayram Fehmi, Arnavut ulusal davasının “*ilk şehidi*” olarak kabul edilen Negovani'nin kanını ve intikamını almış oluyordu⁴².

Metropolit Photios'un katli üzerine Bayram Fehmi ve avanesini takip ve tenkil için Manastır Jandarma Alay Kumandanı görevlendirilmiştir. Jandarma Alay Kumandanı tarafından yapılan ilk tahkikat sonucunda cinayetten sonra çete üyelerinin ikiye ayrılarak kaçtıkları tespit edilmiş ve yakalanmaları için takibat başlatılmıştır⁴³. Görice'ye gönderilen Jandarma Alay Kumandanının Kolonya'dan Valiliğe göndermiş olduğu telgrafla ikiye ayrılan

³⁸ BOA, DH.MKT, 1102/37, H. 09.05.1324 (1 Temmuz 1906).

³⁹ BOA, BEO, 2915/218600, H. 06.08.1324 (25 Eylül 1906).

⁴⁰ BOA, DH.MKT, 1102/37, H. 09.05.1324 (1 Temmuz 1906).

⁴¹ BOA, TFR.IMN, 123/12285, H. 28.03.1325 (8 Mayıs 1907). Kristo Negovani, 1875'te Florina yakınlarında Arnavutça ve Ulahça konuşulan Negovan köyünde doğmuştur. Atina'da eğitim gören Negovani, bir müddet Romanya'da yaşadktan sonra köyüne dönerek papazlık yapmaya başlamıştır. Kilisede ayinleri Arnavutça yapan Negovani, Arnavutça eserler kaleme almış ve bunlar Kalendarı Kombiar ile Drita gibi süreli yayınlarda yer almıştır. Yunanlılar tarafından yapılan propagandalara karşı tavır alan Negovani eserlerinde “yabancı unsurlar” ile evlenilmesine de karşı çıkmıştır. 1905 yılında papaz olan kardeşi ve üç köylüsüyle birlikte bir Yunan çetesi tarafından öldürülmüştür. Clayer, *age*, s. 396-397. Bayram Fehmi'nin Drita'da yayımlanan mektubu için bkz. BOA, Rumeli Müfettişliği Makamât Evrakı (TFR.I.MKM), 28/2742, H. 29.03.1326 (1 Mayıs 1908).

⁴² Clayer, *age*, s. 397.

⁴³ BOA, DH.ŞFR, 371/77, H. 17.07.1324 (6 Eylül 1906).

çetenin bir kısmının Yanya Vilayetine Permedi kazasına doğru kaçtığını bildirmesi üzerine Yanya Vilayetinde de takibat başlamıştır⁴⁴. Manastır Jandarma Alay Kumandanı gibi Yanya Jandarma Kumandanı da Ergiri'ye gitmiş ve bölgeye askerî müfrezeler sevk edilmiştir⁴⁵. Ancak bir müddet sonra çetenin hiçbir üyesinin Yanya taraflarına geçmediği tespit edilmiş ve çetenin tüm üyelerinin Manastır Vilayeti dâhilinde olduklarına kanaat getirilerek tüm çalışmalar burada yoğunlaştırılmıştır. Hatta Babıali, Manastır Valisi Hazım'ı yapılan çalışmalara bizzat nezaret etmesi için olayın meydana geldiği mahalle gitmesi hususunda uyarmaktan geri kalmamıştır⁴⁶. Manastır'a bağlı Görice ve Grebene taraflarında görülen Bayram Fehmi ve Arnavut Ali çeteleri, bu bölgede sıkıştırılmaları üzerine Yanya Vilayetine Berat Sancağına bağlı Iskarapar ve Ergiri sancağına bağlı Permedi kazasına doğru kaçmaya başlamışlardır. Bundan dolayı Manastır'da yürütülen takibattan bir sonuç alınması mümkün olmamıştır. 4 Ekim 1906'da Sadaret tarafından Yanya Vilayetine gönderilen bir yazıyla çetelere karşı etkin bir mücadele için Yanya Jandarma Komutanının takibat için görevlendirilmesi ve Manastır Jandarma Komutanıyla irtibat halinde olmasının daha uygun olacağı bildirilmiştir⁴⁷. İlerleyen günlerde Babıali, Yanya Valiliğinden kaleme aldığı tehditkâr mektuplarla halktan para ve yardım talebinde bulunan Bayram Fehmi'ye yardım ve yataklık edenler hakkında araştırma yapılmasını ve neticesinin hızlı bir şekilde bildirilmesini istemiştir⁴⁸.

Bayram Fehmi çetesine karşı Yanya Jandarma Kumandanının komutasında Permedi'den üç Tepedelen'den iki müfreze birliği oluşturulduğu gibi Ergiri'de de otuz kişilik bir redif müfreze birliği oluşturulmuştur. Yanya Valisi Seyfullah, Bayram Fehmi çetesiyle yeterince mücadele etmediği yönünde bir kanaat oluştuğunu düşünerek, 4 Ekim 1906 tarihinde Sadarete göndermiş olduğu yazısında Vilayet genelinde eşkıyalığa karşı etkin bir mücadele yapıldığını belirterek tüm imkânsızlıklara rağmen Arnavut komitalarına, Rum ve diğer eşkıya çetelerine karşı etkin bir mücadele verildiğini ve buna bağlı olarak da her hafta beş-on firarının yakalandığını özellikle belirtmeye lüzum görmüştür⁴⁹.

Bayram Fehmi'nin yardım almasını engellemek ve hareket kabiliyetini sınırlamak için başvuru yollarından biri, ailesini kontrol altına almak olmuştur. Dokuzu erkek ikisi kız olmak üzere on bir kardeşi bulunan Bayram Fehmi'nin Ergiri'de yaşayan Kaplan, Şafi ve Banoş isimli kardeşlerinin evlerinde yapılan aramada Bayram Fehmi'nin para talebini içeren mektupları ve izinsiz basılan “*Bir Ulah'ın Yunanlılara Reddiyyesi*” isimli bir kitap bulunmuştur. Ailenin reisi konumunda bulunan Kaplan ve Banoş'un siyasete ilgi duymaları ve özellikle çeteci kardeşleri Çerçis ile iş birliği içerisinde olmaları kontrol altında tutulmalarını zorunlu hale getirmiştir. Yanya Valisi Seyfullah, Yanya'da polis olan Kahraman ile naiplik yapan İshak, Beyrut'ta belediye kitabesinde görev yapan Yahya, Hüdavendigâr Vilayetinde tahsildar olarak görev yapan Yunus ve Süleyman ile enişmeleri Atallah'ın yardımlarını engellemek için bulundukları yerlerden Yanya merkezine gönderilmeleri ve kardeşlere babalarından miras kalan mallardan Çerçis ve Bayram Fehmi'ye ait olanların müsadere edilerek satılmasını ve bunun içinde gerekli yerlere Sadaret tarafından emir verilmesini

⁴⁴ BOA, BEO, 2920/218977, H. 13.08.1324 (2 Ekim 1906).

⁴⁵ BOA, DH.ŞFR, 371/77, H. 17.07.1324 (6 Eylül 1906).

⁴⁶ BOA, BEO, 2920/218977, H. 13.08.1324 (2 Ekim 1906).

⁴⁷ BOA, BEO, 2922/219147, H. 16.08.1324 (5 Ekim 1906). BOA, BEO, 2922/219148, H. 16.08.1324 (5 Ekim 1324).

⁴⁸ BOA, BEO, 2923/219225, H. 20.08.1324 (9 Ekim 1906).

⁴⁹ BOA, BEO, 2923/219195, H. 18.08.1324 (7 Ekim 1906). BOA, BEO, 2917/218749, H. 09.08.1324 (28 Eylül 1906).

istemıştır. Bunun üzerine Sadaret tarafından Yanya, Beyrut ve Hüdavendigâr valiliklerinden Bayram Fehmi'nin kardeşlerinin Yanya'ya gönderilmesi istenmiştir⁵⁰.

1906-1907 kışının gelmesiyle çetenin faaliyetleri geçici bir süre kesilmiştir. Çetenin liderleri Bayram Fehmi ve kardeşi Çerçis, kışı Bükreş ve Sofya'da geçirmiş ve faaliyetleri için propaganda faaliyetlerinde bulunmuş ve yardım toplamışlardır. Yapılan çalışmalar neticesinde bir yandan maddi kaynaklar elde ederlerken bir yandan da Bükreş'te yaşayan Arnavut milliyetçiliğinin önemli simalarından Mihail Grameno gibi kişilerin çeteye katılımını sağlamışlardır⁵¹.

Bayram Fehmi'nin nerede bulunduğu ve neler yaptığıyla ilgili çok çeşitli bölgelerden istihbarat bilgileri Babıali'ye gönderilmiştir. Muhabirlere dayandırılarak elde edilen bu bilgilere göre 1907 yılının Mart ayının son günlerinde Rusçuk'a gelen Bayram Fehmi, ilkbaharda Arnavutluk'un Kigalık bölgesinde çıkması muhtemel bir ayaklanma için Bükreş'e giderek buradaki Arnavut milliyetçileriyle görüşmeler gerçekleştirmiştir. Oldukça sağlam olduğu ifade edilen istihbari bilgilere göre Bükreş'te birkaç gün kalan Bayram Fehmi, buradan Paris'e gidecektir. Rusçuk'tan alınan bir başka istihbarat, Bayram Fehmi'den sonra Şahin Kolonya'nın da 18 Nisan'da Bükreş'e gittiği ve Bayram Fehmi ile 25 Nisan'da Rusçuk'a gelerek buradan Sofya'ya geçtikleri yönündedir. 8 Haziran'da Yanya Valiliği tarafından gönderilen bir yazı ise Bayram Fehmi'nin müstear bir isimle Sofya'ya geçtiği ve burada biri Müslüman dördü Hristiyan beş arkadaşıyla birlikte 5 Haziran'da Sırbistan'a gittiği, Yanya Valisi Seyfullah Paşa'ya suikast yapılması ve Arnavutların ayaklandırılması için çalıştığı yönünde bir muhbir tarafından bilgiler verildiği ifade edilmiştir. Alınan bir başka istihbari bilgide ise Bayram Fehmi'nin Rum olduğu gerekçesiyle Selanik'te bulunan Amerikan konsolosunu öldürmeğe çalıştığı ifade edilmiştir⁵².

Tüm bu gelişmeler yaşanırken Metropolit Photios'un öldürülmesiyle ilgili olarak Görice Bidayet Mahkemesi tarafından yapılan gıyabi yargılama neticelenmiştir. Mahkeme 7 Mayıs 1907 tarihinde Bayram Fehmi, Feyzo ve Bekir Salih'in idamlarına; Bayram Fehmi'nin kardeşi Çerçis'in de aralarında yer aldığı Adil, Ahmet, Zülfikar, Derviş İsmail ve İbrahim İsmail'in on beşer sene kürek cezasına çarptırılmasına karar vermiştir⁵³.

Sürekli hareket halinde bulunan Bayram Fehmi, 1907 yılının Haziran ayında Elbasan Malıyası taraflarına geçerek bölgede yaşayan Hristiyan Arnavutlardan yardım toplamaya çalışmıştır. Ergiri Mutasarrıflığınca elde edilen bu bilgi üzerine Manastır Valiliği ve Berat Mutasarrıflığı gerekli tedbirlerin alınması hususunda uyarılmıştır⁵⁴. 1907 yılının Ağustos ayının başlarında ise Bayram Fehmi'nin Görice taraflarına gittiği şeklinde bilgiler alınmış ve bunun doğruluğunun araştırılması için Rumeli Müfettişliğince Manastır Valiliğine gerekli emirler verilmiştir. Görice Mutasarrıflığı tarafından yapılan tahkikatta Bayram Fehmi'nin kardeşi Çerçis'in on iki adamıyla birlikte Yanya Vilayetinden sonra Kolonya'ya geçtiği ve

⁵⁰ BOA, BEO, 2924/219245, H. 20.08.1324 (9 Ekim 1906). Beyrut Belediyesi'nde görev yapan Yahya Efendi yirmi üç yıl boyunca Beyrut'tan ayrılmamıştır. Beyrut Valisi Halil tarafından sadarete gönderilen yazıda Beyrut'ta bulunduğu süre zarfında hiçbir su-i hal ve hareketinin görülmediği gibi "teşebbüsât-ı siyasiye ve mefsedete iştirak ve işgal edecek bir iktidara da haiz olmadığı" belirtilmiştir. BOA, BEO, 2925/219332, H. 22.08.1324 (11 Ekim 1906). Bayram Fehmi'yi bulmak ve teslim olmasını sağlamak için Yanya'da polis memuru olarak görev yapan kardeşi Kahraman'ın yol ve zaruri masraflarını karşılamak amacıyla bin kuruş ödenek ayrılmıştır. BOA, BEO, 2927/219460, H. 25.08.1324 (14 Ekim 1906). Hüdavendigâr Vilayetinin Kirmasti kazasında tahsildar olarak görev yapan Süleyman Sırrı Efendi de tutuklanarak Yanya'ya gönderilmiştir. BOA, BEO, 2935/220114, 10.09.1324 (28 Ekim 1906).

⁵¹ Skendi, *age*, s. 210-211.

⁵² BOA, HR.SFR.04, 243/2, M. 03.11.1907.

⁵³ BOA, TFR.IMN, 123/12285, H. 28.03.1325 (11 Mayıs 1907).

⁵⁴ BOA, BEO, 3082/231146, H. 11.05.1325 (22 Haziran 1907).

Ergiri Sancağına bağlı Koç Köyünden çeteye yeni katılımların olduğu tespit edilmiştir. Çerçis'in bölgede karışıklık çıkarmasına meydan vermemek için bazı tedbirlerin alınması söz konusu olmuştur. Bu çerçevede Görice ve Kolonya merkezlerinde yüzer mevcutlu askerî müfrezenin bulundurulması istenilmiştir. Tedbir amaçlı bu talebin karşılanması için Rumeli Müfettişliği tarafından Üçüncü Ordu Komutanı Müşir Ferik Esad Paşa'ya gerekli emirler verilmiştir⁵⁵. Bayram Fehmi'nin Ergiri sancağında kardeşi Çerçis ile birlikte görüldüğü bilgisinin alınması üzerine Ergiri, Permedi, Pogon, Berat, Avlonya, Aydonat ve Filat gibi kazalara birer nizamiye müfrezesi sevk olunduğu gibi jandarmadan birer zâbit ile birkaç nefer de bu müfrezelere dâhil edilerek yakalanmaları için bazı tedbirler alınmıştır. Ancak bir müddet sonra Hudud-i Yunaniye Kumandanlığı tarafından Yanya Kumandanlığına verilen emirle sevk olunan müfrezeler kaldırılmış ve bu durum hem Çerçis hem de Rum çeteleri karşısında bir takım zafiyetler doğurmuştur⁵⁶.

Arnavut milliyetçilerinin yoğun bir şekilde yaşadıkları Romanya'da büyük miktarda para toplayan Bayram Fehmi, İtalya'ya giderek Arnavut milliyetçileri için silah tedarik etmiştir. İtalya dönüşü Görice'ye bağlı Kesriye Kazasında kardeşi Çerçis ile Tevfik ve üç adamıyla birlikte bazen "Arnavut serserilerle" bazen de Bulgarlarla bölgede dolaşarak propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur. Her bir üyesi seri atışlı İtalyan tüfekleri taşıyan çete, Arnavutça konuşulan Rum köylerine giderek onları Arnavut olmaya, Rum papaz ve öğretmenlerini (daskallarını) kovmaya zorlamıştır. Bayram Fehmi'nin İtalya'dan tedarik ettiği silahları Arnavutluk coğrafyasına geçirmesi ve buradaki bir takım serserileri daha silahlandırarak olması bölgedeki askerî erkânı endişelendirmeye başlamıştır. Öte yandan Arnavut asıllı bazı İtalyan çetecilerinin Arnavutluk'a gelerek burada Bayram Fehmi'nin kardeşi Çerçis ve Tevfik ile birlikte hareket edip bölgedeki kaza ve nahiyeleri dolaşmaları, Bulgar ve İslam köylerinde kendilerine yataklık eden köylüler bulmaları, kesintisiz bir şekilde sürdürülen takibatı da akim bırakmaktaydı. Mahalli hükümet, Bayram Fehmi ve diğerlerinin kısa süre içerisinde yakalanabilmesi için onlara yataklık edenlerin bertaraf edilmesine özel bir önem vermiştir⁵⁷. Hem İtalya'dan satın alınan silahların Osmanlı ülkesine girişine karşı hem de Bayram Fehmi ve avnesine yataklık yapanlara karşı tedbirler alınması için Üçüncü Ordu Komutanlığı ve Babiali nezdinde girişimlerde bulunulmuştur⁵⁸. 23 Aralık 1907'de çıkarılan bir irade-i seniyye ile Bayram Fehmi, kardeşi Çerçis ve Tevfik'e "tarafarlık ve yataklık eden" kişiler hakkında hem mülkî hem de askerî tedbirler alınması ve bu gibi faaliyetlere meydan ve imkân verilmemesi istenmiştir⁵⁹.

Yakalanması için hem merkezî hem de yerel idare tarafından birçok tedbir alınırken Bayram Fehmi, 1907 yılının sonlarında, Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmiştir. Bu dönemde New York eyaletinin Buffalo şehrinde Petro Nini Luarasi tarafından 1905 yılında kurulan Malli i Mëmëdheut (Anavatana Özlem), 1906 yılında New York'ta kurulan Koha e Lirisë (Özgürlüğün Zamanı) ve 1907'de Boston'da kurulan ve başkanlığını Fan Stylian Noli'nin

⁵⁵ BOA, BEO, 3121/234022, H. 01.07.1325 (10 Ağustos 1907).

⁵⁶ BOA, BEO, 3124/234228, H. 05.07.1325 (14 Ağustos 1907). BOA, BEO, 3136/235161, H. 19.07.1325 (28 Ağustos 1907).

⁵⁷ BOA, Yıldız Perakende Askerî Maruzât Evrakı (Y.PRK.ASK), 248/31, H. 22.05.1325 (3 Temmuz 1907).

⁵⁸ BOA, Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV), 304/90, H. 12.11.1325 (17 Aralık 1907).

⁵⁹ BOA, İrade Hususi (İ.HUS), 161/57, H. 18.11.1325 (23 Aralık 1907). BOA, BEO, 3215/241107, H. 20.11.1325 (25 Aralık 1907). Seraskeriye, Bayram Fehmi ve beraberindekilerin eylemlerinin sonlandırılması için alınan tedbirlerin başarıya ulaşabilmesini dışarıdan gelen silah ve cephane gibi yardımların kesilmesine bağlamıştır. Bunun için Adriyatik denizi sahillerinde sürekli bir şekilde seyrüsefer yapan hızlı birkaç vapurun bulundurulması gerekliliği üzerinde durulmuştur. 23 Aralık 1907 tarihinde Sadareten Bahriye Nezareti'ne gönderilen bir yazıyla yukarıda bahsi geçen irade-i seniyye hatırlatılarak gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir. BOA, BEO, 3217/241241, H. 23.11.1325 (28 Aralık 1907).

yaptığı Besa Besë (Şeref Sözü) isimli milliyetçi Arnavut cemiyetleri faaliyet göstermekteydi. Bayram Fehmi, hem bu cemiyetlerle hem de Arnavut diasporasıyla görüşmeler yaparak kurduğu komite ve çeteye bir yandan yeni gönüllüler kazandırırken bir yandan da maddi yardımlar toplamıştır⁶⁰.

Bayram Fehmi'nin birlikte hareket ettiği kardeşi Çerçis hakkında Seraskeriyeye gönderilen bilgiler arasında en dikkat çekici hususlardan biri Bulgar çeteleriyle işbirliği yapmış olmasıdır. Çerçis, dolaştığı İslam köylerinde halktan bir yandan Arnavutça okuyup yazmalarını isterken bir yandan da Bulgarlarla kardeşçe geçinmelerini, Bulgar çetelerine her hususta yardımcı olmalarını ve hükümete Bulgar çeteleri hakkında bilgi vermemelerini istemiştir. Bu taleplerine karşı çıkan ve aykırı harekette bulunanların öldürüleceğini ifade etmekten de geri durmamıştır. Hatta yaptığı telkinler esnasında Manastır'daki tüm devlet memurlarının bu fikirde olduklarını ve yalnızca Rumlara düşman olduklarını ifade etmiştir. Bu doğrultuda bazı Bulgarların Müslümanlara "Artık silahlı gezmeyiz. Biz bir olduk." gibi beyanlarda bulundukları da olmuştur. Çerçis, Arnavut çetecilerinin önde gelen isimlerinden Tevfik'e haber göndererek artık Bulgarlardan intikam alma sevdasından vazgeçip birlikte Arnavutluk için çalışma teklifinde bulunmuştur. Tevfik'in ne yönde cevap verdiği bilinmese de Arnavutça okuma bilmeyenlere ders vermek üzere bazı kişileri görevlendirmiş ve yaptığı işler çoğu zaman bölge eşrafı tarafından memnuniyetle karşılanmıştır⁶¹.

1908 yılının Ocak ayında Bayram Fehmi ve kardeşi Çerçis'in alınan tüm tedbirlere rağmen ele geçirilemediği bir ortamda haklarında giyaben mahkûmiyet kararı verilen bazı kişiler, Çerçis'in öldürülmesi veya hükümete teslimini taahhüt ederek karşılığında affedilmeleri talebinde bulunmuşlardır⁶². Bu kişilerin hukuk-i şahsiyyesi baki kalmak şartıyla Çerçis'i yakalamaları karşılığında affedilmeleri padişah iradesiyle de uygun görülmüştür⁶³.

Yakalanması için Çerçis'in peşine kanun kaçakları düşürülürken 15 Mart 1908'de Çerçis, şehrin ortasında Ergiri Jandarma Binbaşısı Halil Efendi'yi revolverle vurarak şehit etmiştir. Ergiri Mutasarrıfı ve Ceza Reisini de öldürmeyi düşünen eden Çerçis, yirmi kadar adamıyla on üç askerin bulunduğu Ergiri'de rahatça dolaşırken Yanya'dan yirmi yedi kişilik bir kuvvet Ergiri'ye sevk edilmiştir. Çerçis'in bu kadar cüretkâr davranması tüm dikkatlerin üzerine çevrilmesine sebep olmuştur. Çerçis ve avanesine karşı Yanya'dan Ergiri'ye gönderilen askerî müfreze Ergiri yakınlarında çeteye karşı karşılaşmıştır. Mashkullore Köyünde meydana gelen ve oldukça uzun süren çatışma sonucunda eşkiyadan bir kişi ölü ele geçirilirken üç asker şehit olmuş, beş asker yaralanmış ve halktan da bir kişi ölmüştür. Çerçis ve yanındakiler ise kaçmayı başarmıştır⁶⁴.

Mahallî zabitanın Çerçis ve çetesinin yakalanması hususunda rehabet gösterdiği şeklindeki şikâyetlerin dile getirildiği günlerde Bayram Fehmi ve on yedi kişiden oluşan çetesi Delvine'de bulunan Diriya Manastırında görülmüştür. Çetenin bazı üyeleri, manastır bekçisini yaralamış ve yanlarında bulunan ilaçlarla manastırdaki talebeler tarafından tedavisini sağlamışlardır. Yanlarında taşıdıkları paranın İtalyanca bir gazete parçasına sarılı olması görgü

⁶⁰ Amerika'da faaliyet gösteren Arnavut cemiyetleri hakkında bkz. Said Olgun, *Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişiminde Mektepler*, 1. Baskı, Gece Kitaplığı, Ankara, 2015, s. 235-237. Clayer, *age*, s. 427.

⁶¹ BOA, Y.MTV, 303/1, H. 02.09.1325 (9 Ekim 1907).

⁶² BOA, BEO, 3234/242493, H. 19.11.1325 (24 Aralık 1907).

⁶³ Çerçis'i yakalamaları karşılığında affedilmeleri talebinde bulunan kişiler, işledikleri suçlar ve aldıkları cezalar hakkında bkz. BOA, BEO, 3244/243245, H. 05.01.1326 (8 Şubat 1908).

⁶⁴ BOA, Y.PRK.ASK, 255/12, H. 19.02.1326 (23 Mart 1908). BOA, BEO, 3278/245802, H. 20.02.1326 (24 Mart 1908). Çerçis'in öldürmeyi planladığı Ergiri Mutasarrıfı yaşanan olaydan dolayı kuvve-i maneviyye ve cesareti kırıldığı gerekçesiyle 18 Mart 1908'de görevinden alınarak yerine vekâleten Vilayet Mektupçusu Nazım Bey görevlendirilmiştir. BOA, BEO, 3279/245894, H. 29.02.1326 (2 Nisan 1908).

tanıklarının dikkatinden kaçmamıştır. O günlerde halk arasında dolaşan bir şayiye göre yedi yüz kişiden oluşan bir Arnavut komitesi, 28 Mart 1908'den itibaren faaliyete geçecektir. Yanya Vilayetinde bir yandan Arnavut bir yandan da Rum çetelerinin yoğun bir şekilde faaliyet göstermeleri ve içerisinde bulunulan mevsimin çetecilerin faaliyetlerini arttırdıkları bir dönem olması bunlara karşı alınan tedbirlerin arttırılmasını zaruri hale gelmiştir. Bu çerçevede Bayram Fehmi'nin ailesinin sıkıştırılarak biran evvel ele geçirilmesi ve “*şekavet ve meşedetine nihayet*” verilmesinin elzem olduğu Sadaret makamınca ifade edilmiştir⁶⁵.

Gıyaben idama mahkûm edilen Bayram Fehmi ve biraderi Çerçis'in yakalanması için alınan tedbirlerden bir türlü sonuç alınamaması yeni bir takım tedbirleri akıllara getirmiştir. Bu çerçevede Bayram Fehmi ve biraderi Çerçis'i ölü veya diri olarak yakalayana yüz lira kadar para ödülü verilmesi gündeme gelmiştir. Yanya Valiliğince Dâhiliye Nezaretine yapılan bu teklifte yakalanmaları için alınan tedbirlere yapılan masraflar yanında yüz lira para ödülünün oldukça cüzi olduğu ve diğer tedbirlerden daha etkili olacağı ifade edilmiştir⁶⁶. 10 Nisan 1908'de Bayram Fehmi ve Çerçis'i diri veya ölü yakalayan kişiye yüz lira vaat edildiğinin ilan edilmesine karar verilmiştir⁶⁷.

Yanya'da sayısı her geçen gün artan adamlarıyla halkı ve eşrafı tehdit ederek yardım toplayan Çerçis çetesi, işe sıkıntısı çekmek istemeyen firari katil ve canilerin de katılımıyla daha da kalabalıklaşmıştır. Bölgede kökleşmeye başlayan bu çetenin yabancılar tarafından teşvik edildiği ve ileride altından kalkılmaz bir takım siyasî olayların meydana gelebileceği ihtimali üzerinde duran Kosova Mıntıkası Kumandanı Osman Paşa, bazı tedbirler alınması teklifinde bulunmuştur. Birinci Ferik Osman Paşa, o zamana kadar alınan tedbirlerden bir netice alınamamasını Yanya'da görev yapan askerlerin yerli ve Arnavut olmalarına bağlamış ve Arnavutlar arasındaki kan gütmek âdetinden dolayı eşkıya ve çetelerle yeterince mücadele edemedikleri tespitinde bulunmuştur. Bu tespit üzerine Çerçis ve çetesine karşı kaymakam veya miralay rütbesinde otoriter bir asker veya jandarma kumandanının emri altında Yanya, Görice ve Elbasanlıların olmadığı bir nizamiye taburu oluşturulması yönünde çalışmalar yapılmıştır⁶⁸.

Çerçis ve diğer çetelere karşı Yanya'da bulunan askerî birliğin mevcudunun az olması ve zabitlerinin tecrübesizliği nedeniyle istenilen mücadeleyi yapamaması üzerine bölgeye Avcı Taburu sevk edilmesi talebinde bulunulmuştur⁶⁹. Ancak istenilen taburun gelmesinin uzun süre alacağı göz önünde bulundurularak Ergiri'deki taburun eksikliklerinin giderilmesi, zabitlerinin değiştirilmesi ve jandarma alayında açık mahaller varsa işe yarayacak kişilerin buraya kaydedilmesine karar verilmiştir⁷⁰.

Meşrutiyetin ikinci defa ilanı üzerine Çerçis ve adamları Resne'ye giderek af talebinde bulunmuşlardır. Buradan kendisi de bir Arnavut olan Kolağası Resneli Niyazi ile 26 Temmuz'da Manastır'a gitmişlerdir. Resneli Niyazi ve beraberindeki Çerçis çetesinden sonra Bulgar, Rum ve Sırp çetelerinin de Manastır'a geleceklerine yönelik bir takım haberler Manastır Valiliğine ulaşmıştır⁷¹. Çerçis, Meşrutiyetin ilanıyla birlikte oluşan havadan istifade

⁶⁵ BOA, BEO, 3278/245794, H. 22.02.1326 (26 Mart 1908).

⁶⁶ BOA, DH.MKT, 1245/84, H. 08.03.1326 (10 Nisan 1908).

⁶⁷ BOA, BEO, 3292/246834, H. 09.03.1326 (11 Nisan 1908). BOA, Yıldız Sadâret Hususî Maruzât Evrakı (Y.A.HUS), 520/38, H. 09.03.1326 (11 Nisan 1908).

⁶⁸ BOA, Y.MTV, 311/84, H. 18.05.1326 (18 Haziran 1908).

⁶⁹ BOA, DH.ŞFR, 402/74, R. 30.04.1324 (13 Temmuz 1908).

⁷⁰ BOA, BEO, 3360/251972, H. 15.06.1326 (15 Temmuz 1908).

⁷¹ BOA, BEO, 3363/252159, H. 28.09.1326 (24 Ekim 1908).

ederek Arnavutluk coğrafyasında Arnavutça eğitim yapan okulların açılmasına yönelik faaliyetler yürütmüştür⁷².

II. Meşrutiyetin İlanı ve Öğretmenliğe Dönüşü

Firarından sonra karıştığı eylemlerden dolayı yapılan mahkeme neticesinde gıyaben idama mahkûm edilen Bayram Fehmi, Meşrutiyetin ilanı ile silahlı eylemlerine ve propaganda faaliyetlerine son vermiştir. Bayram Fehmi Bey, 14-22 Kasım 1908 tarihlerinde düzenlenen Manastır Kongresi'ne katılmıştır. Arnavutların hangi alfabeyi kullanacaklarını tartışmak ve buna bir karar vermek amacıyla toplanan kongreye elli sekiz delege katılmıştır. Mithat Fraşeri'nin başkanlığını yaptığı kongre tarafından delegeler arasında yüksek eğitim seviyesine sahip on bir üyeden oluşan bir komite oluşturulmuştur. Frensiszen rahip Gjergj Fishta başkanlığında Arnavutça için kullanılacak alfabeye karar vermek amacıyla oluşturulan komitenin dört Müslüman üyesinden biri de Dârümuallimîn mezunu Bayram Fehmi olmuştur⁷³.

Manastır Kongresi'nden hemen sonra 1 Kasım 1908'de Rumeli Müfettişliğinden Maarif Nezaretine gönderilen bir "*istirhamnamede*" Bayram Fehmi'nin firarı ve firarından sonraki eylemleri göz ardı edilerek Selanik Mekteb-i İdadisi Müdürlüğüne atanması istenmiştir. Söz konusu isticramnamede şu ifadeler yer verilmiştir:

*"Selanik Mekteb-i İdâdi-i Mülkiyyesi Müdür Muavini iken çend sene evvel Manastır Mekteb-i İdadisi Müdür Muavin-i Evvelliğine nakledilmiş ve duçar olduğu mağduriyetten dolayı terk-i hizmetle Avrupa'ya firar ederek ilan-ı meşrutiyeti müteakip avdet eylemiş olan Bayram Fehmi Efendi'nin yine mesleği dâhilinde bir hizmetle ikdârı mukteza-yı müsallahattan görülmekle mumaileyhin münhal bulunan Selanik Mekteb-i İdadisi müdüriyetine tayini..."*⁷⁴

Rumeli Müfettişliğinin bu yazısı üzerine 14 Kasım 1908'de Bayram Fehmi, maaş-ı mahsusla Selanik Mekteb-i Mülkiye-i İdadisi'ne müdür olarak tayin edilmiştir⁷⁵.

Mülkî Görevleri

Dâhiliye Nezaretinin 22 Mart 1910 tarihinde Sadarete göndermiş olduğu yazıyla daha önce hiçbir mülkî görevde bulunmayan Bayram Fehmi'nin "*ehliyeti cihetiyle*" münhal bulunan Zeytun Kaymakamlığına atanması için izin talebinde bulunulmuştur. Sadaret tarafından da uygun bulunan atama, 24 Mart 1910'da çıkarılan irade-i seniyye ile gerçekleşmiş ve kırk üç yaşındaki Bayram Fehmi, ilk mülkî görevine atanmıştır⁷⁶.

Zeytun Kaymakamlığından sonra Uşak Kaymakamlığına atanan Bayram Fehmi, 18 Haziran 1912'de ikinci sınıf mutasarrıflık maaşıyla birinci sınıf dereceli Süleymaniye Mutasarrıflığına atanmıştır⁷⁷. Süleymaniye Mutasarrıflığına atanmasından kısa bir müddet sonra başlayan Balkan Harbine kayıtsız kalamamış ve arkadaşlarıyla hükümete gönderdikleri telgrafla Bulgurlu İstasyonuna kadar tüm masrafları kendileri tarafından karşılanmak üzere iki

⁷² Robert Elsie, *A Biographical Dictionary of Albanian History*, I.B. Tauris, New York, 2012, s. 447.

⁷³ Bülent Bilmez, "Arnavut Dil Ulusçuluğu ve Alfabe Tartışmalarında İlk Zirve 100. Yılında Manastır Kongresi (14-22 Kasım 1908)", *Toplumsal Tarih*, S. 179, Kasım 2008, s. 25. Olgun, *age*, s. 257-261.

⁷⁴ BOA, TFR.I.MKM, 32/3150, H. 06.10.1326 (1 Kasım 1908).

⁷⁵ BOA, MF.MKT, 1084/8, H. 11.11.1326 (5 Aralık 1908).

⁷⁶ BOA, İrade Dahiliye (İ.DH), 1480/51, H. 12.03.1328 (24 Mart 1910). BOA, BEO, 3723/279177, H. 15.03.1328 (27 Mart 1910).

⁷⁷ BOA, İ.DH, 1494/1, H. 03.07.1330 (18 Haziran 1912). BOA, BEO, 4052/303874, H. 03.07.1330 (18 Haziran 1912).

yüz gönüllü süvariyle harbe gitmeye hazır olduklarını ifade etmişlerdir⁷⁸. Ancak, Bayram Fehmi ve beraberindekilerin bu uzak noktadan savaş meydanına gitmeleri mümkün olmamıştır.

I. Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin yavaş yavaş gelmeye başladığı günlerde Bayram Fehmi, Musul Valiliğine göndermiş olduğu bir arzuhalde mustarip olduğu hastalığın tedavisi için İstanbul'da bulunan Alman Hastanesi'ne gitmeye mecbur olduğunu ifade ederek üç aylığına İstanbul'a gitmek için izin talebinde bulunmuştur⁷⁹. İzin talebi uygun görüldüğü anlaşılan Bayram Fehmi, İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. Yol üzerinde Halep'e uğramış ve burada Vali Celal Bey'i ziyaret etmiştir. Vali Celal Bey, daha önce iki yıl Zeytun'da kaymakamlık yapan Bayram Fehmi'nin tecrübesini ve bölgenin artan “*nezaket ve ehemmiyetini*” göz önünde bulundurarak Maraş Mutasarrıfı olarak atanmasını istemiştir. Celal Bey, 15 Temmuz 1914'te Dâhiliye Nezaretine göndermiş olduğu telgrafla daha önce atandığı halde görevine gelmeyen ve başka bir yere gitmek için teşebbüste bulunduğunu öğrendiği Haydar Bey'in yerine Bayram Fehmi'nin atanmasını talep etmiştir. Ancak Celal Bey'in bu talebi karşılık bulmamıştır⁸⁰.

Bayram Fehmi, İstanbul'a ulaştıktan kısa bir müddet sonra Osmanlı Devleti, Almanya ile 2 Ağustos 1914 tarihinde bir ittifak anlaşması imzalamış ve aynı gün seferberlik ilan edilmiştir. 10 Ağustos 1914'te Musul Valiliği tarafından Dâhiliye Nezaretine gönderilen bir telgrafla seferberlik münasebetiyle vilayetin özellikle Süleymaniye Sancağının oldukça önemli bir hale geldiği, böyle bir durumda sancağın bir vekil eliyle sevk ve idaresinin uygun olmayacağı ifade edilerek Bayram Fehmi'nin hızlı bir şekilde görevine dönmesinin sağlanması istenmiştir⁸¹. Hatta Musul Valisi Süleyman Nazif, 13 Eylül 1914'te Dâhiliye Nezaretine gönderdiği “*Süleymaniye Mutasarrıfı Bayram Fehmi Nerededir?*” şeklindeki oldukça kısa ve net bir telgrafla Bayram Fehmi'nin yerini öğrenmeye çalışmıştır⁸². Bayram Fehmi, bu sıcak ortamda İstanbul'da daha fazla durmayarak Süleymaniye'ye geri dönmüştür.

I. Dünya Savaşı devam ederken Aydın Mebusu Abdullah Bey'in başkanlığında Afganistan'a gönderilen bir Osmanlı heyeti, yol üzerinde Süleymaniye'ye de uğramıştır. Abdullah Efendi, Tahran yolunda aşiretlere karşı güvenliğin sağlanması için bir takım askerî tedbirlerin alınmasını sağladığı gibi bölgedeki aşiretler üzerinde nüfuz sahibi olduğunu gördüğü Bayram Fehmi'nin Tahran'a kadar kendilerine refakat etmesini istemiştir. Abdullah Bey, 15 Temmuz 1915'te gönderdiği bir yazıyla talebini Dâhiliye Nezaretine bildirdiği gibi 17 Temmuzda da Enver Paşa yine Dâhiliye Nezaretine bu talebi iletmıştır. Dâhiliye Nezaretinin konuyu bildirdiği Musul Valisi Haydar Bey, “*Bayram Fehmi Beye emniyetim yoktur. Kendisinin İran'da menfaatperestlikten başka bir şöhreti ve nüfuzu olmadığına eminim. Zaten bazı su-i ahvalinden dolayı tahvilini talep etmek fikrinde idim.*” şeklindeki telgrafıyla cevap vermiştir⁸³. Bayram Fehmi'ye itimadı olmadığını bildiren Haydar Bey, yukarıda Maraş Mutasarrıfı olarak atandığı halde görevine gitmeyen ve yerine Halep Valisi Celal Bey tarafından Bayram Fehmi'nin atanması talep edilen kişidir. Bu durum akıllara Haydar Bey ile Bayram Fehmi arasında bu konudan kaynaklanan bir kırgınlığın olabileceğini getirmektedir.

⁷⁸ BOA, BEO, 4109/308116, H. 25.11.1330 (5 Kasım 1912).

⁷⁹ BOA, DH.ŞFR, 431/106, R. 13.04.1330 (26 Haziran 1914).

⁸⁰ BOA, DH.ŞFR, 433/104, R. 02.05.1332 (15 Temmuz 1916).

⁸¹ BOA, DH.ŞFR, 436/60, R. 28.05.1332 (10 Ağustos 1916).

⁸² BOA, DH.ŞFR, 440/83, R. 31.06.1332 (13 Eylül 1916).

⁸³ BOA, DH.ŞFR, 480/79, R. 05.05.1331 (18 Temmuz 1915). BOA, Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti Belgeleri (DH.KMS), 33/23, H.05.09.1333 (17 Temmuz 1915). BOA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti İkinci Şube (DH.EUM.2.Şb), 18/26, H. 25.04.1334 (1 Mart 1916).

Birinci Dünya Savaşı tüm hızıyla devam ederken Bayram Fehmi, 15 Ocak 1916 tarihli bir iradeyle Muş Mutasarrıflığına atanmıştır⁸⁴. Ancak bir müddet sonra 22 Mart 1916'da vekâleten Siirt Mutasarrıflığında görevlendirilmiştir⁸⁵. Hatta Bitlis Valiliği tarafından Dâhiliye Nezaretine gönderilen 25 Nisan 1916 tarihli bir telgrafla bu görevi oldukça iyi bir şekilde yerine getirdiği için asaleten atanması için müsaade edilmesi talebinde bulunulmuştur⁸⁶. 20 Ağustos 1916'da Asaf Bey'in azliyle yerine Bayram Fehmi asaleten Siirt Mutasarrıflığına atanmıştır⁸⁷.

12 Ocak 1917 tarihinde Bayram Fehmi ve Hama Mutasarrıfı Firuzan Beyler becayış gerçekleştirmişler ve böylece Bayram Fehmi, asaleten atanmasından yaklaşık altı ay sonra Siirt'teki görevinden ayrılarak Suriye Vilayetine bağlı Hama kazasında görevlendirilmiştir⁸⁸. Ne var ki bu görevi de çok uzun sürmemiş ve 18 Mart 1917'de Yozgat Sancağına mutasarrıf olarak atanmıştır⁸⁹. Ancak Bayram Fehmi'nin bu görevi de uzun sürmemiş ve 5 Eylül 1917 tarihinde Gelibolu Mutasarrıflığına atanmıştır⁹⁰.

Gelibolu Mutasarrıflığında ne kadar süreyle görev yaptığını tespit edemediğimiz Bayram Fehmi, Mondoros Mütarekesiyle başlayan işgallere karşı Millî Mücadele yanlısı bir tavır almış ve TBMM'nin açılışından sonra da mülkî görevlerine devam etmiştir. 1921 yılında Kayseri Mutasarrıfı olarak karşımıza çıkan Bayram Fehmi, 27 Mayıs 1921 tarihinde İcra Vekilleri Heyetinin kararıyla Afyonkarahisar Mutasarrıfı Edhem Beyle becayış yaparak Afyonkarahisar Mutasarrıfı olarak atanmıştır⁹¹. Afyon'a atanmasından yaklaşık bir yıl sonra 16 Nisan 1922 tarihinde yapılan becayışla Rıza Beyle yer değiştirerek bu kez Denizli Mutasarrıflığına atanmıştır⁹². Denizli Mutasarrıflığında dört aydan daha kısa bir süre görev yapan Bayram Fehmi, 3 Ağustos 1922 tarihinde görevinden azledilmiştir⁹³.

Sebebini tespit edemediğimiz bir nedenle görevinden azledilen Bayram Fehmi, aynı zamanda yargıya da sevk edilmiştir. Ancak TBMM bünyesinde faaliyet gösteren Memurîn-i Muhâkemât Heyetinin yargılanmasına gerek olmadığına yönelik karar vermesi ve Dâhiliye Nezaretinin istihdamı yönünde başka bir mani bulunmadığı yönündeki tezkeresi üzerine 28 Nisan 1924'te İcra Vekilleri Heyetinin kararıyla memuriyete tekrar dönme imkânına sahip olmuştur⁹⁴.

Bayram Fehmi, tekrar memuriyete dönme hakkına sahip olsa da belki de kırgınlığından dolayı Türkiye'de kalmayarak Arnavutluk'a, doğdu ve çocukluğunun bir kısmını geçirdiği Ergiri'ye (Gjirokastër) dönmüştür. 1925-1928 yılları arasında Gjirokastër Belediye Başkanlığı yapan Bayram Fehmi, 24 Temmuz 1930 tarihinde Arnavutluk'un güneyindeki bir sahil şehri olan Sarandë'de vefat etmiştir⁹⁵.

⁸⁴ BOA, İ.DH, 1579/17, H. 09.03.1334 (15 Ocak 1916).

⁸⁵ BOA, DH.ŞFR, 514/30, R. 09.01.1332 (22 Mart 1916).

⁸⁶ BOA, DH.ŞFR, 517/75, R. 12.02.1332 (25 Nisan 1916).

⁸⁷ BOA, İrade Dosya Usulü (İ.DUİT), 42/38, H. 20.10.1334 (20 Ağustos 1916). BOA, BEO, 4427/331979, H. 24.10.1334 (24 Ağustos 1916).

⁸⁸ BOA, İ.DUİT, 42/48, H. 17.04.1335 (10 Şubat 1917). BOA, BEO, 4455/334092, H. 24.04.1335 (17 Şubat 1917).

⁸⁹ BOA, İ.DUİT, 42/52, H. 24.05.1335 (18 Mart 1917).

⁹⁰ BOA, İ.DUİT, 42/70, H. 18.11.1335 (5 Eylül 1917).

⁹¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Kararlar Dairesi Başkanlığı 1920-1928 (30-18-1-1) Yer No: 3-22-20, M. 27.05.1921.

⁹² BCA, 30-18-1-1 / 4-54-7, M. 16.04.1922.

⁹³ BCA, 30-18-1-1 / 5-26-20, M. 08.08.1922.

⁹⁴ BCA, 30-18-1-1 / 9-23-18, M. 28.04.1924.

⁹⁵ <http://www.nacionalalbania.al/2014/01/intervista-flet-e-mbesa-e-cerciz-dhe-bajo-topullit-lumturi-topulli/> (E.T.: 06.10.2017)

Sonuç

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi ve sonrasında imzalanan Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları, millî varlıklarını muhafaza etme düşüncesindeki Arnavutları milliyetçilik düşüncesine sevk etmiştir. Genel hatlarıyla değerlendirildiğinde içerisinde her ne kadar ayrılıkçı fikirler barındırsa da Arnavut milliyetçiliği, dağılan Osmanlı Devleti'nin kaybettiği topraklarda bir var olma mücadelesi olarak nitelendirilebilir. Arnavut milliyetçiliğinin bir başka önemli yönü, dinî ve mezhepsel ayrışmaları bertaraf ederek, millî bir kimlik etrafında Arnavutları birleştirmiş olmasıdır.

Bayram Fehmi, her ne kadar uzun yıllar Arnavutluk coğrafyası dışında yaşamış olsa da özellikle 1905 yılından sonra görev yapmaya başladığı Selanik ve Manastır'da Arnavut milliyetçileriyle daha yoğun bir temas içerisinde olmuştur. Bunun neticesinde de bölgede Yunanistan'ın teşvikiyle Rum papazlar tarafından yürütülen Helenleştirme faaliyetlerine karşı direniş örgütleri kurulmasına ve bunların eylemlerde bulunmalarına yönelik çalışmalar yapmıştır.

Bayram Fehmi'nin 1905 yılında kurulmasına öncülük ettiği komite ve çete, Arnavut milliyetçiliği için yadsınamaz bir öneme sahiptir. Kardeşi Çerçis ile birlikte sevk ve idare ettiği bu çetenin bir Bektaşî şeyhinin himayesinde bir tekkede kurulması, bünyesinde Hristiyan çetecileri barındırması ve en meşhur eylemlerinden birinin öldürülen bir Arnavut papazın intikamını almak için Görice Metropolitini öldürerek gerçekleştirmesi, Arnavut milliyetçiliğinin ve genel itibarıyla farklı dinlere mensup Arnavutların sosyal ilişkilerinin tipik bir örneği olarak görülebilir.

II. Meşrutiyetin ilanından sonra Arnavutçanın hangi alfabeye kaleme alınacağını tespit etmek amacıyla toplanan Manastır Kongresi'nde oluşturulan on bir kişilik heyette yer alan Bayram Fehmi, kongreden sonra Selanik İdadisine müdür olarak atanarak tekrar öğretmenliğe dönmüştür. Gıyabında yapılan yargılama neticesinde idama mahkûm edilmesine rağmen tekrar öğretmenliğe dönen Bayram Fehmi, bir müddet sonra Maraş Sancağının Zeytun Kazasına mutasarrıf olarak atanmıştır. Hem Balkan hem de I. Dünya Savaşı boyunca Anadolu'da, Suriye'de ve Irak'ta mutasarrıflık yapan Bayram Fehmi, 1922 yılına kadar TBMM hükümetleri tarafından da çeşitli kaymakamlarda görevlendirilmiştir.

Oldukça meşakkatli dönemlerde Arnavutluk'ta, Bükreş'te, Sofya'da ve Amerika'da Arnavutlar ve Arnavutluk için mücadele eden Bayram Fehmi'nin 1912 yılında bağımsız bir Arnavutluk kurulmuş olmasına rağmen Osmanlı topraklarında kalması ve Millî Mücadele döneminde TBMM tarafından mülkî görevlere atanmasını izah etmek oldukça güçtür. Bu durumu, parçalan ve dağılan imparatorluğun Osmanlı ve Arnavut kimliklerine mensup bir üyesinin her iki kimliğe karşı geliştirdiği bir aidiyet duygusunun sonucu olarak izah edebiliriz.

Kaynakça**Arşiv Belgeleri****Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**

Babıali Evrak Odası (BEO)

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye İkinci Şube (DH.EUM.2.Şb).

Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Evrakı (DH.KMS).

Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT).

Dâhiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri (DH. SAİD.d).

Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH.ŞFR).

Hariciye Nezareti Paris Sefareti Belgeleri (HR.SFR.4).

İrade Dâhiliye (İ.DH).

İrade Dosya Usulü (İ.DUİT).

İrade Hususi (İ.HUS).

Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT).

Rumeli Müfettişliği Makamât Evrakı (TFR.I.MKM).

Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı (TFR.I.MN).

Rumeli Müfettişliği Sadâret ve Başkitâbet Evrakı (TFR.I.A)

Sadaret Eyâlât-ı Mümtâze Kalemi Bulgaristan Evrakı (A.MTZ(04)).

Yıldız Mütenevvî Maruzat Evrakı (Y.MTV).

Yıldız Perakende Evrakı Askerî Maruzât Evralı (Y.PRK.ASK).

Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS).

Zabtiye Nezareti (ZB).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Kararlar Dairesi Başkanlığı 1920-1928 (30-18-1-1)

Kitap ve MakalelerBARTL, Peter, *Milli Bağımsızlık Hareketleri Esnasında Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, Çev.: Ali Taner, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1998.BEYATLI, Yahya Kemal, *Çocukluğum, Gençliğim, Siyâsî ve Edebî Hâtıralarım*, 7. Baskı, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul, 2015.BİLMEZ, Bülent, “Arnavut Dil Ulusçuluğu ve Alfabe Tartışmalarında İlk Zirve 100. Yılında Manastır Kongresi (14-22 Kasım 1908)”, *Toplumsal Tarih*, S. 179, Kasım 2008, s. 25.CLAYER, Nathalie, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri Avrupa’da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*, Çev.: Ali Berkay, 1. Baskı, Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, Haziran 2013.

- CLAYER, Nathalie, “Bektaşilik ve Arnavut Ulusçuluğu”, Çev.: Orhan Koloğlu, *Toplumsal Tarih*, C. 1, S. 2, Şubat 1994, s. 58-61.
- ELSIE, Robert, *A Biographical Dictionary of Albanian History*, I.B. Tauris, New York, 2012.
- OLGUN, Said, *Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişiminde Mektepler*, 1. Baskı, Gece Kitaplığı, Ankara, 2015.
- SKENDI, Stavro, *The Albanian National Awakening 1878-1912*, Princeton University Press, Princeton, 1967.
- TOKAY, Gül, *Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)*, Afa Yay., İstanbul, Ocak 1996.
- İnternet Siteleri:** <http://www.nacionalalbania.al/2014/01/intervista-flet-e-mbesa-e-cerciz-dhe-bajo-topullit-lumturi-topulli/> (E.T.: 06.10.2017)

Bayram Fehmi Bey (1868-1930)

Zeman Mashkullori, Bayram Fehm Topulli, Çerçis Topulli

Drita, Nu: 85, 15 Kasım 1906